

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU
EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION

11.

MEĐUNARODNI
NAUČNI SKUP
„SPECIJALNA
EDUKACIJA I
REHABILITACIJA
DANAS”

11th

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
CONFERENCE
“SPECIAL
EDUCATION AND
REHABILITATION
TODAY”

ZBORNİK RADOVA

PROCEEDINGS

Beograd, Srbija
29-30. oktobar 2021.

Belgrade, Serbia
October, 29-30th, 2021

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29–30. oktobar 2021. godine

Zbornik radova

11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29–30th, 2021

Proceedings

**11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29-30. oktobar 2021. godine
Zbornik radova**

**11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29-30th, 2021
Proceedings**

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Gordana Odović, v.d. dekana

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Branka Jablan

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Irena Stojković
Doc. dr Bojan Dučić
Doc. dr Ksenija Stanimirov

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Sonja Alimović
Sveučilište u Zagrebu – Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Doc. dr Ingrid Žolgar Jerković
Univerzitet u Ljubljani – Pedagoški fakultet Ljubljana, Slovenija
Prof. dr Vesna Vučinić, prof. dr Goran Jovanić, doc. dr Aleksandra Pavlović
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I OBRADA / DESIGN AND PROCESSING

Biljana Krsić
Mr Boris Petrović
Zoran Jovanković

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku

Proceedings will be published in electronic format

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-150-1

ZNAČAJ SOCIJALNIH VEŠTINA ZA USPEŠNO FUNKCIONISANJE UČENIKA SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU U ŠKOLI – PERSPEKTIVA NASTAVNIKA*

Slobodan Banković**, Branislav Brojčin, Mirjana Đorđević,
Aleksandra Đurić-Zdravković

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Uvod: *Učenicima sa intelektualnom ometenošću je često potrebna podrška u razvoju socijalnih veština. Stoga je važno sagledati nastavničku perspektivu u pogledu značaja pojedinih socijalnih veština za uspešno funkcionisanje učenika.*

Cilj: *Cilj rada je da se utvrdi koliki značaj nastavnici pridaju asertivnosti, kooperativnosti i samokontroli u uspešnom funkcionisanju učenika sa lakom intelektualnom ometenošću u školskom kontekstu.*

Metod: *Petnaest nastavnika iz srednjih škola za učenike sa smetnjama u razvoju procenjivalo je koliko su pojedine socijalne veštine značajne za uspešno funkcionisanje određenog učenika u njihovom odeljenju. Prikupljeni su podaci za 67 učenika sa lakom intelektualnom ometenošću. Za procenu važnosti socijalnih veština korišćena je Skala za procenu socijalnih veština, nastavničke verzije Sistema za procenu socijalnih veština (Social Skills Rating System).*

Rezultati: *Najviša prosečna vrednost skorova zabeležena je na domenu Samokontrola ($AS=14,48$, $SD=3,54$), nešto niža na domenu Kooperacija ($AS=13,91$, $SD=4,19$), a najniža na Asertivnosti ($AS=12,80$, $SD=3,63$). Primenom t-testa uparenih uzoraka utvrđene su statistički značajne razlike između skorova na domenu Asertivnost i skorova na domenima Kooperacija ($t=3,793$, $p=0,000$) i Samokontrola ($t=-5,986$, $p=0,000$). Nadalje, primenom t-testa nezavisnih uzoraka registrovane su statistički značajne razlike u nastavničkoj percepciji važnosti socijalnih veština kod dečaka i devojčica sa IO na domenu Kooperacije ($t=-3,903$, $p=0,000$) i Samokontrola ($t=-2,569$, $p=0,013$).*

Zaključak: *Dobijeni rezultati pokazuju da nastavnici srednjih škola za učenike sa smetnjama u razvoju, kada su u pitanju učenici sa intelektualnom*

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“ (br. 179017) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

** slobodan2008@yahoo.com

ometenošću (naročito devojčice), veći značaj pridaju veštinama potrebnim za kontrolisanje sopstvenog ponašanja i saradnju, nego asertivnosti učenika. Ovakvi rezultati pokazuju da nastavnici cene veštine učenika koje omogućavaju neometano izvođenje nastave, ali istovremeno upućuju na to da značajno manje vrednuju veštine učenika koje su, na primer, potrebne za iniciranje komunikacije ili prikladno izražavanje neslaganja.

Ključne reči: *asertivnost, kooperacija, samokontrola, laka intelektualna ometenost*

UVOD

Iako osobe tipičnog razvoja svakodnevno koriste mnoštvo različitih socijalnih veština, mnoge osobe sa intelektualnom ometenošću (IO) imaju deficite u manjem ili većem broju ovih veština (Leaf et al., 2020). Dobro razvijen repertoar socijalnih veština kod dece sa IO je važan kako za uspešne odnose sa vršnjacima (Sukhodolsky & Butter, 2007), tako i za akademsko funkcionisanje u školi (Japundza-Milisavljevic et al., 2010; Leaf et al., 2020; Memisevic & Bisevic, 2020). Učenicima sa IO je često potrebna podrška u razvoju i unapređivanju socijalnih veština.

Kada je reč o odabiru socijalnih veština koje će biti u fokusu tretmana, važno je odabrati one veštine koje dovode do ostvarivanja socijalno vrednih ciljeva (Hupp et al., 2009). Rezultati pojedinih istraživanja sugerišu da nastavnici i specijalni edukatori kao posebno važne veštine za uspešno funkcionisanje učenika u školi vide veštine potrebne za saradnju i upravljanje sopstvenim ponašanjem (Kerr & Zigmond, 1986; Lane et al., 2003, 2004, 2006, 2010). Učenici koji ne zadovolje očekivanja nastavnika u pogledu ponašanja pod većim su rizikom od pojave negativnih konsekvenci kako unutar, tako i van školskog konteksta (Lane et al., 2006).

CILJ

Cilj rada je da se utvrdi koliki značaj nastavnici pridaju asertivnosti, kooperativnosti i samokontroli u uspešnom funkcionisanju učenika sa lakom IO u školskom kontekstu.

METOD

Uzorak je činilo petnaest nastavnika (od tog broja tri specijalna edukatora), 10 ženskog i pet muškog pola, iz srednjih škola za učenike sa smetnjama u razvoju. Oni su procenjivali koliko su pojedine socijalne veštine značajne za uspešno funkcionisanje određenog učenika u njihovom odeljenju. Prikupljeni su podaci za 67 učenika sa lakom IO (33 dečaka i 34 devojčice).

Za procenu važnosti socijalnih veština korišćena je Skala za procenu socijalnih veština, nastavničke verzije Sistema za procenu socijalnih veština (Social Skills

Rating System [SSRS]; Gresham & Elliot, 1990). Ovom skalom, sa ukupno 30 ajtema, ispituje se pozitivno ponašanje ili prosocijalne veštine u tri domena: Kooperacija, Asertivnost i Samokontrola. Za svaki ajtem se daju dve ocene na trostepenoj skali. Prva ocena se odnosi na učestalost ispoljavanja određenog ponašanja, dok se druga odnosi na važnost tog ponašanja za uspeh učenika u odeljenju. U ovom istraživanju, u skladu sa postavljenim ciljem, korišćena je samo ocena važnosti. Od nastavnika se tražilo da na trostepenoj skali označe koliko je opisano ponašanje važno za uspeh u odeljenju (ocena „0“ – opisano ponašanje nije važno za uspeh u odeljenju; ocena „1“ – opisano ponašanje je važno za uspeh u odeljenju; ocena „2“ – opisano ponašanje je posebno važno za uspeh u odeljenju). Viši skorovi na svakom od domena ukazuju na pridavanje veće važnosti opisanim veštinama. Mogući opseg skorova na svakom domenu je od 0 do 20.

Analiza i obrada podataka izvršena je pomoću paketa namenjenog statističkoj obradi podataka za društvene nauke (SPSS for Windows, version 19.0). Za opis parametara od značaja korišćene su aritmetičke sredine i standardne devijacije. U okviru dalje obrade podataka, za utvrđivanje značajnosti efekata ispitivanih varijabli, korišćen je t-test uparenih uzoraka i t-test nezavisnih uzoraka.

REZULTATI

Najviša prosečna vrednost skorova, kada se posmatraju podaci za sve učenike sa lakom IO, zabeležena je na domenu Samokontrola (AS=14,48, SD=3,54), nešto niža na domenu Kooperacija (AS=13,91, SD=4,19), a najniža na Asertivnosti (AS=12,80, SD=3,63). Primenom t-testa uparenih uzoraka utvrđene su statistički značajne razlike između skorova na domenu Asertivnost i skorova na domenima Kooperacija ($t=3,793$, $p=0,000$) i Samokontrola ($t=-5,986$, $p=0,000$). Nisu utvrđene statistički značajne razlike između skorova na podskalama Kooperacija i Samokontrola ($t=-1,474$, $p=0,145$).

Nadalje, primenom t-testa nezavisnih uzoraka registrovane su statistički značajne razlike u nastavničkoj percepciji važnosti socijalnih veština kod dečaka i devojčica sa IO na domenu Kooperacije ($t=-3,903$, $p=0,000$) i Samokontrole ($t=-2,569$, $p=0,013$), ali ne i na domenu Asertivnosti ($t=-1,796$, $p=0,077$). Na svim procenjivanim domenima skorovi za devojčice su bili viši u odnosu na skorove za dečake (Kooperacija – devojčice: AS=15,68, SD=3,87; dečaci: AS=12,03, SD=3,71; Samokontrola – devojčice: AS=15,53, SD=3,14; dečaci: AS=13,39, SD=3,66; Asertivnost – devojčice: AS=13,56, SD=3,75; dečaci: AS=11,97, SD=3,35).

DISKUSIJA

Nastavnici u našem istraživanju sagledavaju veštine u domenu Asertivnosti kao manje važne za uspešno funkcionisanje učenika sa lakom IO u školi nego veštine u domenima Samokontrole i Kooperativnosti koje su ocenjene kao podjednako važne. Dobijeni rezultati su u saglasnosti sa ranije sprovedenim inostranim studijama (videti Kerr & Zigmond, 1986; Lane et al., 2003, 2004, 2006, 2010).

Kako su nastavnici davali procenu za svakog učenika pojedinačno, pridavanje veće važnosti veštinama samokontrole i kooperacije za uspešno funkcionisanje devojčica u odnosu na važnost ovih veština kod dečaka sa IO upućuju na to da očekivanja nastavnika možda nemaju sasvim globalnu prirodu, već su bar delom bazirana na određenim karakteristikama svakog pojedinačnog učenika (Lane et al., 2003). Ovi rezultati se možda mogu objasniti stereotipnim viđenjem rodnih uloga kojima se dobro kontrolisano ponašanje i ponašanje usmereno ka drugima u većoj meri pripri- suje devojčicama nego dečacima (Sasikala & Swarnakumari, 2019).

Poznavanje očekivanja nastavnika u pogledu ponašanja učenika može doprine- ti preciznijem fokusu i efikasnosti intervencija za unapređivanje socijalnih veština. Važno je da učenicima budu jasna ova očekivanja, kao i da učenici budu eksplicitno podučavani veštinama koje nastavnici smatraju posebno važnim za uspešno funkci- onisanje u školi (Lane et al., 2003, 2006). Razvoj doslednosti u očekivanjima na nivou cele škole može omogućiti kreiranje pozitivne biheviornalne podrške sa ciljem pre- vencije biheviornalnih problema i ostvarivanja važnih socijalnih i akademskih ishoda (Lane et al., 2006; Sugai & Horner, 2002).

Kada su u pitanju potencijalna ograničenja sprovedenog istraživanja, rezultate treba tumačiti s izvesnim oprezom s obzirom na relativno mali broj informanata. Iako pojedini istraživači ukazuju na razlike u očekivanjima nastavnika i specijalnih edukatora (Lane et al., 2003, 2004, 2006, 2010), mali broj specijalnih edukatora u našem istraživanju onemogućio nas je da detaljnije ispitamo ove razlike. Nadalje, mali broj informanata onemogućio je i ispitivanje razlika u očekivanjima između na- stavnika koji predaju različite predmete.

Imajući u vidu da su socijalne veštine situaciono specifične (Gresham & Elliott, 1987), kao i to da je ovo istraživanje realizovano u segregativnom obrazovnom kon- tekstu, ostaje pitanje da li se očekivanja nastavnika u redovnim školama razlikuju. Treba imati u vidu da su podaci o važnosti veština dobijeni na osnovu saopštenja nastavnika. Postoji mogućnost da ovako izdvojene veštine nisu one koje se zaista potkrepljuju u obrazovnom kontekstu, pa je stoga za dalju potvrdu potrebno spro- vesti direktnu opservaciju u odeljenjima (Lane et al., 2004).

ZAKLJUČAK

Dobijeni rezultati pokazuju da nastavnici srednjih škola za učenike sa smetnja- ma u razvoju, kada su u pitanju učenici sa IO (naročito devojčice), veći značaj pri- daju veštinama potrebnim za kontrolisanje sopstvenog ponašanja i saradnju, nego asertivnosti učenika. Ovakvi rezultati pokazuju da nastavnici cene veštine učenika koje omogućavaju neometano izvođenje nastave, ali istovremeno upućuju na to da značajno manje vrednuju veštine učenika koje su, na primer, potrebne za iniciranje komunikacije ili prikladno izražavanje neslaganja.

LITERATURA

- Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (1987). The relationship between adaptive behavior and social skills: Issues in definition and assessment. *The Journal of Special Education, 21*(1), 167-181. <https://doi.org/10.1177/002246698702100115>
- Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (1990). *Social skills rating system (SSRS)*. American Guidance Service.
- Hupp, S. D. A., LeBlanc, M., Jewell, D. J., & Warnes, E. (2009). History and overview. In J. L. Matson (Ed.), *Social behavior and skills in children* (pp. 1-21). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0234-4>
- Japundza-Milisavljevic, M., Djuric-Zdravkovic, A., & Macesic-Petrovic, D. (2010). The socially acceptable behavioural patterns in children with intellectual disabilities. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 5*, 37-40. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.046>
- Kerr, M. M., & Zigmond, N. (1986). What do high school teachers want? A study of expectations and standards. *Education and Treatment of Children, 9*(3), 239-249.
- Lane, K. L., Givner, C. C., & Pierson, M. R. (2004). Teacher expectations of student behavior: Social skills necessary for success in elementary school classrooms. *Journal of Special Education, 38*(2), 104-110. <https://doi.org/10.1177/00224669040380020401>
- Lane, K. L., Pierson, M. R., & Givner, C. C. (2003). Teacher expectations of student behavior: Which skills do elementary and secondary teachers deem necessary for success in the classroom? *Education and Treatment of Children, 26*(4), 413-430.
- Lane, K. L., Pierson, M. R., Stang, K. K., & Carter, E. W. (2010). Teacher expectations of students' classroom behavior: Do expectations vary as a function of school risk? *Remedial and Special Education, 31*(3), 163-174. <https://doi.org/10.1177%2F0741932508327464>
- Lane, K. L., Wehby, J. H., & Cooley, C. (2006). Teacher expectations of students' classroom behavior across the grade span: Which social skills are necessary for success? *Exceptional Children, 72*(2), 153-167. <https://doi.org/10.1177%2F0741932508327464>
- Leaf, J. B., Ferguson, J. L., Milne, C., & Cihon, J. H. (2020). Social behavior for individuals with intellectual disabilities and dual diagnosis: Common deficits and assessment tools. In J. L. Matson (Ed.), *Handbook of dual diagnosis* (pp. 411-427). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46835-4_25
- Memisevic, H., & Biscevic, I. (2020). The relationship of executive functions with academic competency and social skills in adolescents with intellectual disability. *Journal for ReAttach Therapy and Developmental Diversities, 3*(2), 12-21. <https://doi.org/10.26407/2020jrtd.1.34>
- Sasikala, G., & Swarnakumari, Dr. P. (2019). Parent and teacher ratings on Gender differences in social skills, problem behaviours and academic competence of children with mild intellectual disability in inclusive education. *International Journal of Research and Analytical Reviews, 6*(2), 599-602.
- Sugai, G., & Horner, R. (2002). The evolution of discipline practices: School-wide positive behavior supports. *Child & Family Behavior Therapy, 24*(1-2), 23-50. https://doi.org/10.1300/J019v24n01_03
- Sukhodolsky, D. G., & Butter, E. M. (2007). Social functioning in children with intellectual disabilities. In I. W. Jacobson, J. A. Mulick, & J. Rojahn (Eds.), *Handbook of intellectual and developmental disabilities* (pp. 601-618). Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-32931-5_30

THE IMPORTANCE OF SOCIAL SKILLS FOR SUCCESSFUL FUNCTIONING OF STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY IN SCHOOL – TEACHER PERSPECTIVE*

Slobodan Banković, Branislav Brojčin, Mirjana Đorđević,
Aleksandra Đurić-Zdravković

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation,
Belgrade, Serbia

Introduction: *Students with intellectual disability often need support in developing social skills. Therefore, it is important to look at teachers' perspective in terms of the importance of certain social skills for the successful functioning of students.*

Aim: *The aim of this paper is to determine how much importance teachers attach to assertiveness, cooperation and self-control in the successful functioning of students with mild intellectual disability in the school context.*

Method: *Fifteen high school teachers for students with disabilities assessed how important certain social skills were for successful functioning of a particular student in their class. Data were collected for 67 students with mild intellectual disability. The Social Skills Assessment Scale, a teacher version of the Social Skills Rating System, was used to assess the importance of social skills.*

Results: *The highest average value of scores was recorded in the Self-control domain ($M=14.48$, $SD=3.54$), slightly lower in the Cooperation domain ($M=13.91$, $SD=4.19$), and the lowest in Assertiveness ($M=12.80$, $SD=3.63$). Using paired samples t-test, statistically significant differences were found between the scores on the Assertiveness domain, on the one hand, and the domains Cooperation ($t=3.793$, $p=.000$) and Self-control ($t=-5.986$, $p=.000$) domains on the other. Furthermore, using independent samples t-test, statistically significant differences were registered in teachers' perception of the importance of social skills in boys and girls with intellectual disability in the Cooperation ($t=-3.903$, $p=.000$) and Self-Control ($t=-2.569$, $p=.013$) domains.*

Conclusion: *The obtained results show that, when it comes to students with intellectual disability (especially girls), teachers from high schools for students with disabilities attach more importance to the skills needed for controlling their own behavior and cooperation, than the assertiveness of students. These results show that teachers value the skills of students that enable unhindered teaching, but at the same time indicate that they value the skills of students that are, for example, needed to initiate communication or appropriate expression of disagreement significantly less.*

Keywords: *assertiveness, cooperation, self-control, mild intellectual disability*

---

* This paper is a result of the project “Social participation of persons with intellectual disability” (No. 179017) financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.